

DIPLOMÁSOK

A DIPLOMÁSOK SZÁMA ÉS ÖSSZETÉTELE

STATISZTIKAI ELEMZÉS

ETANULMÁNY A FELSOŐFOKÚ KÉPZETTSÉGŰEK számának és arányának alakulását vizsgálja, minthogy azonban a diplomás-állomány alapvető utánpótlási forrása a felsőoktatás, a hallgatók és az oklevelet szerzettek számának alakulásával is foglalkoznunk kell. Mind a magyar felsőoktatás „helyének” megjelölése, mind pedig a népesség és az aktív keresők képzettségi szintjének értékelése érdekében szükséges a nemzetközi összehasonlítás alkalmazása is.

A magyar felsőoktatás mennyisége fejlődése az 50-es évek elejétől a 80-as évek végéig a tervgazdálkodás rendszerének keretei között alapvetően a többi államszocialista ország trendjeinek megfelelően alakult, a 70-es évek közepéig az átlagosnál nagyobb létszámingadozásokkal. Az 50-es évek elején – az erőltetett ütemű felhalmozással és iparosítással összefüggésben – a hallgatólétszám nagyarányú, ugrásszerű növekedésére került sor. A magyar felsőoktatás ekkor – a népességhez viszonyított hallgatólétszámot tekintve – az európai „élmezőnyben” foglalt helyet, megelőzve egy kivételével valamennyi fejlett tőkés országot (amelyekben a felsőoktatás expanziója még nem kezdődött el). 1954 után azonban, a gazdaságfejlesztési tervek korrekciója nyomán a felvételi keretszámokat drasztikusan csökkentették, és a hallgatók száma – 1956 következményeit is figyelembe véve – 1953/54 és 1958/59 között csaknem a felére csökkent. A 60-as évek első felében – több körülménnyel összefüggésben – ismét „nagy ugrás” történt; a hallgatólétszám növekedésének mértéke ezekben az években Európában Magyarországon volt a legmagasabb. 1965 után – a vonatkozó oktatáspolitikai döntés alapján – a nappali tagozatos hallgatólétszám növekedésének üteme mérséklődött, míg az esti és levelező hallgatók száma, s ennek következtében az összhallgató-létszám is csökkent, majd a 70-es évek első felében csak kismértékben emelkedett. Ennek következtében – minthogy a nyugat- és észak-európai országokban szélesben kibontakozott a felsőoktatás expanziója – Magyarország 1970-ben az európai országok sorában már az utolsó előtti helyre szorult.

A világgazdasági szerkezeti válság súlyos következményekkel járt a világgazdaság új fejlődési irányainak követésére alacsonyabb gazdasági fejlettségi szintjük, többé-kevésbé korszerűtlen gazdasági struktúrájuk és merev politikai rendszerük miatt nem képes államszocialista országok felsőoktatásának alakulására. Ez vonatkozott Magyar-

országra is, ahol – a mindinkább anakronisztikussá váló felvételi keretszám-rendszer fenntartásával és a felvételi létszámok elsődlegesen pénzügyi okokból alacsony szinten tartásával – a hallgatólétszám lényegében stagnált, és ennek folytán a magyar felsőoktatás a 80-as években tartósan az európai mezőny legvégén foglalt helyet. Az ez idő tájt született párt- és kormányhatározatok – a jövőt illetően – a hallgatólétszám differenciált emelését és a felvételi rendszer rugalmasabbá tételét tartalmazták, az évtized végéig azonban e téren változás nem történt. (A hallgatólétszám alakulására lásd az 1. táblázatot.)

1. TÁBLÁZAT

A hallgatók és az oklevelet szerzettek számának és arányának alakulása

Tanév	A hallgatók ¹			Az oklevelet szerzettek ¹	
	száma	a 20–24 éves népességhez viszonyított aránya	Év	száma	a 20–24 éves népességhez viszonyított aránya
1960/61 ²	44 585	6,5	1960 ²	5 628	0,8
1970/71 ²	84 040	10,3	1970 ²	19 115	2,4
1980/81 ²	104 528	13,8	1980 ²	28 411	3,6
1990/91	108 266	15,5	1990 ³	25 822	3,7
2001/02	349 301	44,7	2000	57 056	7,2
Növekedés ⁴ (%)	783,4		Növekedés ⁴ (%)	1 013,8	

1 A szakorvos- és szakgyógyyszerész-képzés nélkül.

2 Az egyházi és a katonai felsőoktatási intézmények, valamint a Rendőrtiszti Főiskola adatai nélkül.

3 A szakközgazdász-képzés nélkül.

4 1960/61, ill. 1960 = 100.

A rendszerváltozást követően az oktatáspolitikában a hallgatólétszám növelésének, a fejlett európai országok utolérésének célkitűzése fokozott hangsúlyt kapott. Már ezt megelőzőleg 1989-ben a felvételi keretszámok felvételi irányszámokra módosultak, és az 1985. évi oktatási törvény 1990. március 1-jei módosítása a jelentkezők bizonyos köre esetében lehetővé tette a felvételi vizsga mellőzését. Az 1990/91. tanévtől azután a felvételi kötöttségek megszüntetésével és a felvételre jelentkezők számának emelkedésével a hallgatólétszám fokozatosan és rendkívül nagy mértékben növekedett. 1990/91 és 2001/02 között az összhallgató-létszám 232 százalékkal nőtt, ezen belül a nappali hallgatók száma 187, az esti, a levelező és az időközben bevezetett távoktatásban tanulóké 210 százalékkal, a legnagyobb mértékben pedig, több mint hat és félszeresére a szakirányú továbbképzésben résztvevőké.

Az oklevelet szerzettek száma is fokozatosan, 1990 és 2000 között 121 százalékkal nőtt. (Az oklevelet szerzettek számának alakulására lásd ugyancsak az 1. táblázatot.) Az oklevelet szerzettek száma növekedésének a hallgatólétszáméhoz képest alacsonyabb mértéke részben a fáziseltolódással függ össze, részben pedig az intézmények jó részében – főleg azokban, amelyekben a felvételi vizsgát mellőzték – a jelentős lemorzsolódással. Jóllehet a felvételi rendszer részben módosult, a jövőben – mint az a felsőoktatás expanziójának kísérőjelenségeként Európa szerte tapasztalható – a drop-

out arányok további növekedésére lehet számítani. (1996 körüli OECD-adatok szerint egyébként 12 fejlett európai ország közül az egyetemi szintű képzésben a drop-out arányok csak négyben voltak alacsonyabbak 30 százaléknál, ugyancsak négyben 30–40 százalék közöttiek, négyben pedig 40 százaléknál is magasabbak.)

A nőhallgatók száma, a nők még 1946-ban törvényben is deklarált „egyetemi emancipációját” követően fokozatosan, a férfi hallgatókénál nagyobb mértékben, 1960–1990 között több, mint háromszorosára növekedett. A rendszerváltozás után a nőhallgatók száma 267, az oklevelet szerzett nőké pedig 148 százalékkal nőtt. A nők aránya mind a hallgatólétszámon, mind az oklevelet szerzettek számán belül – fokozatos emelkedés után – jelenleg már közel 60 százalék. (A nőhallgatók számára és arányára lásd a 2. táblázatot.)

2. TÁBLÁZAT

A nőhallgatók és az oklevelet szerzett nők számának és arányának alakulása

Tanév	A nőhallgatók		Év	Az oklevelet szerzett nők	
	száma	az összhallgatólétszámmal viszonyított aránya		száma	az összhallgatólétszámmal viszonyított aránya
1960/61	13 035	29,2	1960
1970/71	34 432	41,0	1970	7 984	41,8
1980/81	50 899	48,7	1980	15 137	53,3
1990/91	52 352	48,4	1990	13 752	53,3
2001/02	192 157	55,0	2000	34 146	59,8
Növekedés (%)	1 474,2		Növekedés (%)	427,7	

Az 1990/91. tanévben a hallgatók esetében a szakközgazdász-képzés nélkül; lásd továbbá az 1. táblázat megjegyzéseit.

1 1960/61. ill. 1970 = 100.

A felsőoktatás fentiekben vázolt – bár 1990-ig korántsem egyenletes – fejlődése eredményeként *jelentős mértékben nőtt a felsőfokú végzettséggel rendelkezők száma*. A 25 éven felüli felsőfokú képzettségű népesség száma 1949 és 1990 között több mint hat és félszeresére, az azonos korú népességhez viszonyított aránya pedig 1,7-ről 10,1 százalékra növekedett. A felsőfokú képzettségű aktív keresők száma 622,5 százalékkal, míg aránya 1,9-ről 12,3 százalékra nőtt. A 90-es években a felsőfokú képzettségű népesség száma közel 20, míg az aktív keresőké 21,6 százalékkal növekedett. (Lásd a 3. táblázatot.) A felsőfokú képzettségű nők számának növekedése 1949 és 1990 között nagyobb mértékű – több, mint tizenkilencszeres – volt mind a 25 évnél idősebb népesség, mind pedig az aktív keresők esetében, arányuk pedig 0,5, ill. 0,9 százalékról 8,7, ill. 12,7 százalékra nőtt. A 90-es években a növekedés mértéke mintegy 33 százalék volt. Az aktív kereső nőkhez viszonyított magasabb arány természetesen összefügg a nők alacsonyabb aktivitási rátájával is. Figyelemre méltó, hogy a felsőfokú képzettségű aktív keresők között a nők aránya jelenleg már meghaladja az 50 százalékot. (A felsőfokú képzettségű nők számára és arányára lásd a 4. táblázatot.)

3. TÁBLÁZAT

A felsőfokú képzettségűek számának és arányának alakulása

Év	A 25 éves és idősebb felsőfokú képzettségű népesség		A felsőfokú képzettségű aktív keresők	
	száma	az azonos korú népességhez viszo- nyított aránya	száma	az azonos korú népességhez viszo- nyított aránya
1949 ¹	90 891	1,7	76 798	1,9
1960 ¹	163 005	2,7	151 129	3,2
1970 ¹	272 741	4,2	257 543	5,2
1980 ¹	448 094	6,5	412 219	8,1
1990 ¹	687 620	10,1	554 835	12,3
2001 ²	824 794	10,8	674 405	16,5
Növekedés ³ (%)	907,5		878,2	

1 Népszámlálási adatok.

2 A munkaerő-felmérésnek a 25–74 éves korúakra, ill. az aktív keresők esetében a 15–74 éves korúakra vonatkozó adata.

3 1949 = 100.

4. TÁBLÁZAT

A felsőfokú képzettségű nők számának és arányának alakulása

Év	A 25 éves és idősebb nők		A felsőfokú képzettségű aktív kereső nők		
	száma	a 25 éves és idősebb női népességhez viszonyított aránya	száma	az aktív kereső nőkhöz	az összes aktív keresőhöz
			viszonyított aránya		
1949	14 803	0,5	10 741	0,9	14,0
1960	36 229	1,1	33 412	2,0	22,1
1970	80 595	2,3	77 828	3,8	30,2
1980	170 032	4,6	161 529	7,3	39,2
1990	316 919	8,7	255 261	12,7	46,0
2001	424 074	12,9	340 654	18,7	50,5
Növekedés (%)	2 864,8		3 171,5		

Lásd a 3. táblázat megjegyzéseit.

Vizsgáljuk meg, hogyan alakult az előzőekben vázolt növekedés eredményeként *a magyar felsőoktatás nemzetközi „helyezése” és a felsőfokú képzettségűek aránya*. A 20–24 éves populációhoz viszonyítva Magyarország a hallgatólétszám tekintetében jelenleg 24 ország közül a 15. helyet foglalja el, és lényegében a „középmezőnyhöz” tartozik. Ezzel kapcsolatban figyelembe kell venni azt a körülményt is, hogy számos európai országban a tényleges tanulmányi idő igen magas, ami magától értetődően az arányokat is befolyásolja. (Németországban pl. 1999-ben az effektív tanulmányi idő a

természettudományi szakképzésben 13,7, a mérnökképzésben 13,9, az orvosképzésben és a gimnáziumi tanárképzésben egyaránt 14,4 szemeszter volt, de még a szakfőiskolai képzésben is 9,6 félév.) Az oklevelet szerzettek esetében hazánk 22 ország közül a 12. helyen áll, ugyancsak a középmezőnyben. (Lásd az 5. táblázatot.)

5. TÁBLÁZAT

A hallgatók és az oklevelet szerzettek számának a 20–24 éves korú népességhez viszonyított aránya (%)

Ország	Hallgató	Oklevelet szerzett	Ország	Hallgató	Oklevelet szerzett
Ausztria	54,3 ³	4,0 ⁶	Lengyelország	61,0 ³	11,9 ⁸
Bulgária	40,1 ³	7,5 ⁷	Magyarország	44,7 ⁴	7,2 ⁸
Csehország	27,4 ³	4,1 ⁷	Németország	44,9 ³	6,8 ⁷
Dánia	55,8 ²	10,7 ⁶	Norvégia	69,6 ³	17,7 ⁵
Egyesült Királyság	58,0 ³	12,9 ⁷	Olaszország	46,6 ²	4,4 ⁶
Észtország	58,7 ⁴	..	Portugália	41,4 ¹	5,5 ⁵
Finnország	85,2 ³	11,3 ⁷	Románia	31,0 ³	5,3 ⁷
Franciaország	56,5 ³	15,8 ⁶	Spanyolország	54,9 ¹	6,5 ⁶
Görögország	30,9 ³	4,3 ⁵	Svájc	39,1 ³	11,2 ⁷
Hollandia	52,4 ³	..	Svédország	69,3 ³	8,2 ⁷
Horvátország	33,9 ³	4,6 ⁷	Szlovákia	28,2 ³	4,0 ⁷
Írország	45,7 ¹	11,8 ⁵	Szlovénia	58,9 ³	7,6 ⁷

1 1998/1999; 2 1999/2000; 3 2000/2001; 4 2001/2002 5 1997, 6 1999; 7 2000; 8 2001

A felsőoktatás 90-es évekbeli expanziója, növekvő output-ja a felsőfokú képzettségű népesség és aktív keresők számában természetesen még csak kisebb mértékben tükröződött. A felsőfokú végzettségű, 25 éven felüli népességnek az azonos korú népességhez viszonyított jelenleg 11 százalék körüli aránya jóval alacsonyabb a nyugat- és észak-európai országok zömének többnyire 20 százalék fölötti arányánál. Az aktív keresőket illetően hazánk 23 ország közül a 15. helyen áll, ugyancsak lényegesen elmaradva a nyugat- és észak-európai országok mögött. (Lásd a 6. táblázatot.) Az aktív kereső nők esetében Magyarország 19 ország közül a 12. helyet foglalja el.

Ismeretes, hogy egyes közgazdászok már régebben is a felsőoktatás méretei, valamint a lakosság képzettségi szintje és a gazdasági fejlettségi szint (az egy főre jutó GDP) között szoros kapcsolatot tételeztek fel. A vonatkozó adatok alapján azonban azt állapíthatjuk meg, hogy a gazdasági fejlettségi szint a felsőoktatás finanszírozására valóban jelentős mértékben hatást gyakorol, a felsőoktatás kibocsátását és ennek eredményeként a felsőfokú képzettségűek számát azonban a vizsgált európai országokban jórészt az határozza meg, hogy mikor kezdődött el a felsőoktatás expanziója és milyen mértékű a felsőoktatás diverzifikáltsága, a rövidebb tanulmányi idejű képzési formák kiterjedtsége, a volt államszocialista országoknál pedig figyelembe kell venni a korábbi felvételi korlátozások következményeit is. Ez teszi érthetővé, hogy pl. a gazdaságilag jóval fejlettebb, de a felsőoktatást csak kevésbé, ill. késve diverzifikált Ausztriában és Olaszországban a felsőfokú képzettségűek aránya lényegesen alacso-

nyabb, mint Görögországban, ahol a felsőoktatás jelentős nagyságú nem egyetemi szektora már korábban kiépült. De ezt láthatjuk a volt államszocialista országok esetében is: Bulgáriában és Magyarországon jóval magasabb a felsőfokú képzettségű aktív keresők aránya, mint a gazdaságilag fejlettebb Csehországban, ahol 1990-ig rövid idejű képzés egyáltalán nem folyt. (E kérdésre lásd ugyancsak a 6. táblázatot.)

6. TÁBLÁZAT

22 ország sorrendje az egy főre jutó GDP nagysága és a felsőfokú képzettségű aktív keresők aránya szerint

Ország	Az egy főre jutó GDP (kurrens USD PPPs) ¹	Ország	Év	A felsőfokú képzettségű aktív keresőknek a gazdaságilag aktív népességhez viszonyított aránya
1. Írország	31 400	1. Írország	1999	33,8
2. Norvégia	31 100	2. Belgium	2000	31,9
3. Svájc	31 000	3. Finnország	1999	31,2
4. Dánia	29 900	4. Svédország	2000	29,6
5. Hollandia	28 600	5. Norvégia	1998	28,4
6. Ausztria	27 800	6. Görögország	2000	27,9
7. Belgium	26 900	7. Spanyolország	2000	26,6
8. Németország	26 500	8. Egyesült Királyság	2000	26,1
9. Olaszország	26 100	9. Svájc	1999	26,0 ²
10. Finnország	25 900	10. Franciaország	1998	25,4
11. Svédország	25 600	11. Dánia	1998	24,7
12. Egyesült Királyság	25 400	12. Németország	2000	23,8
13. Franciaország	25 100	13. Hollandia	2001	23,8
14. Spanyolország	21 000	14. Bulgária	2000	20,6
15. Portugália	18 700	15. Magyarország	2001	16,5
16. Szlovénia	18 160	16. Szlovénia	1999	15,9
17. Görögország	17 800	17. Lengyelország	2000	15,6
18. Csehország	15 100	18. Olaszország	2000	11,4
19. Magyarország	13 200	19. Csehország	2000	11,3
20. Szlovákia	12 300	20. Szlovákia	2000	10,8
21. Lengyelország	9 900	21. Ausztria	2000	9,6
22. Bulgária	5 950	22. Portugália	2000	9,0

1 2001. évi becstült GDP-adatok, Bulgária és Szlovénia esetében 2001. évi GNI-adat.

2 A 25–64 éves aktív keresők adata.

Felvetődik az a kérdés is, hogy a felsőfokú képzettségű aktív keresők számának nagyarányú növekedése összhangban van-e a munkaerőpiac felvevőképeségével. Általános tapasztalatok és konkrét statisztikai adatok az európai országok túlnyomó többségét tekintve azt bizonyítják, hogy *a felsőfokú képzettségű munkanélküliek aránya lényegesen alacsonyabb* a középfokú végzettségűekénél. A felsőfokú képzettségű mun-

kanélküliek aránya országonként meglehetősen eltérő, a legalacsonyabb a vizsgált 20 ország közül hazánkban. (Lásd a 7. táblázatot.) A felsőfokú képzettségűek esetében is a fiatalabb korosztályok munkanélkülisége nagyobb mérvű; Magyarországon a Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem Emberi Erőforrások Tanszékének az 1999-ben végzett fiatal diplomások körében folytatott felmérése szerint 6,1 százalék volt. A felsőfokú képzettségűek viszonylag alacsony munkanélküliségi rátája mellett ugyanakkor tapasztalható – bár erre egzakt statisztikai adatok nincsenek – az inkongruencia, az alulfoglalkoztatottság. Ezt mutatta a pályakezdők esetében az Emberi Erőforrások Tanszékének említett felmérése is.

7. TÁBLÁZAT

A munkanélküliek aránya képzettségi szintek szerint (az azonos képzettségű aktív keresők százalékában)

Ország	Év	Képzettség szintje		
		alsó középfok	felső középfok	felsőfok
Ausztria	2000	6,3	2,9	1,7
Belgium	2000	9,7	6,7	3,3
Csehország	2000	21,1	7,4	2,6
Dánia	1998	8,3	5,0	5,3
Egyesült Királyság	2000	9,1	5,4	2,4
Finnország	1999	..	10,8	5,0
Görögország	2000	12,2	14,9	10,1
Hollandia	2000	4,1	2,6	2,0
Horvátország	1998	11,9	13,4	5,5
Írország	1999	8,5	4,3	2,7
Lengyelország	2000	..	17,1	6,6
Magyarország	2000	10,9	6,2	1,6
Németország	2000	11,7	7,9	4,2
Norvégia	1998	..	3,1	2,0
Olaszország	2000	11,8	10,5	6,3
Portugália	2000	5,5	4,7	2,3
Románia	2000	5,6	9,6	4,3
Spanyolország	2000	15,8	14,2	11,5
Svédország	2000	7,9	4,7	2,6
Szlovénia	1999	9,9	7,6	3,3

A hallgatók, az oklevelet szerzettek és a felsőfokú képzettségűek számának növekedése mellett meg kell vizsgálnunk képzési ágak és szintek közötti megoszlásukat, a felsőoktatás szakmai struktúráját, a felsőfokú végzettségűek szakmai csoportok szerinti összetételét is. *A magyar felsőoktatás szakmai struktúráját a 70-es évek közepéig* – a többi államszocialista országhoz hasonlóan – a műszaki és a mezőgazdasági képzés túlsúlya jellemezte. 1976-tól, kormányzati döntés alapján e képzés aránya lényegesen

csökkent, ugyanakkor – elsősorban a demográfiai hullám következtében növekvő pedagógusszükséglet kielégítésére irányuló intézkedések hatására – fokozatosan nőtt a pedagógusképzés aránya, amely a 80-as években már a felsőoktatás legnagyobb képzési ágává vált. Az államszocialista korszakban mindvégig igen alacsony volt a humán, a természettudományi és a közgazdasági képzés aránya. A rendszerváltozás után a hallgatólétszám növekedésének mértéke képzési áganként eltérő volt, a legnagyobb a közgazdasági (pontosabban a gazdálkodási) és a humán szakos, a legalacsonyabb az orvosi-egészségügyi képzésben. Nemzetközi összehasonlításban – az oklevelet szerettek esetében – a pedagógusképzés aránya továbbra is rendkívül magas, igen alacsony viszont a természettudományi képzésé, de a gazdálkodási képzés aránya is lényegesen elmarad több nyugat-európai országhoz képest. (Az oklevelet szerettek képzési ágak szerinti megoszlására lásd a 8. táblázatot.)

8. TÁBLÁZAT

Az oklevelet szerettek megoszlása képzési ágak szerint (%)

	BG ¹	CZ ¹	DK	GB	SF	PL ¹	H ²	D ³	I ¹	P	S	SL0 ¹
Képzési ág	2000	2000	1999	2000	2000	2001	2000	2000	1999	1996	2000	2000
Pedagógusképzés és neveléstudomány	9,9	18,6	23,3	9,5	6,8	13,9	27,2 ⁴	14,8	2,9	15,8	15,3	11,4
Humán és művészeti	7,7	7,1	13,7	14,0	11,6	8,3	9,7 ⁴	8,9	14,6	12,0	6,4	5,7
Társadalomtudományi, gazdálkodási és jogi	48,2	35,3	21,8	27,6	22,5	48,1	31,9	29,5	43,1	35,1	21,5	41,6
Természettudományi	3,8	6,2	4,8	15,0	8,6	6,7	2,0	10,9	10,3	6,0	10,1	3,2
Műszaki	13,5	21,4	12,7	9,7	20,1	8,3	10,4	18,0	17,8	14,0	21,9	19,6
Agrár	2,0	3,9	2,3	1,2	2,7	1,9	3,7	3,1	2,0	3,1	1,4	2,6
Egészségügyi és szociális	8,5	6,7	15,5	11,6	22,1	4,6	7,3	14,3	8,2	10,8	21,0	10,4
Szolgáltatások	6,4	0,8	3,9	-	5,7	6,7	7,8	0,5	1,1	-	2,4	5,5
Egyéb és ismeretlen	0,0	-	2,0	11,4	-	1,5	-	-	-	3,2	-	-

1 A doktori képzés és az egyéb posztgraduális képzés nélkül.

2 Csak a főiskolai és egyetemi szintű alapképzés adatai.

3 A Fachschule-k, a Schulen für Gesundheitswesens és a Berufsakademie-k adatai nélkül.

4 Számított adat.

A felsőfokú végzettségű népesség és aktív keresők szakmai csoportok szerinti összetételére vonatkozólag hazánkban csak 1990-ig rendelkezünk statisztikai adatokkal. Az aktív keresők között az oktatási, tudományos, közművelődési kategóriába tartozók száma 1960–1990 között 278,6 százalékkal növekedett, aránya pedig 1990-ben 31,7 százalék volt. Az arányokat tekintve 1990-ben a második helyen a műszaki végzettségűek álltak, 24,7 százalékkal, miközben számuk 1960–1990 között 338,3 százalékkal nőtt. A közgazdasági végzettségűek száma közel három és félszeresére növekedett, arányuk azonban csak 8 százalék volt. A mezőgazdasági végzettségűek száma 220,9 százalékkal növekedett, arányuk pedig 1990-ben 7,7 százalék volt. Az orvosi-egészségügyi végzettségűek száma csak mintegy 120 százalékkal nőtt (és az is részben a

felsőfokú paramedikális szakképzés bevezetésével függött össze). A 90-es években nyilván a felsőfokú képzettségű népesség és aktív keresők szakmai csoportok szerinti megoszlásában is változások történtek, ezek vizsgálatára azonban a megfelelő adatok hiányában nincs lehetőség.

Ami a *felsőoktatás vertikális struktúráját, a hallgatók és az oklevelet szerzettek, valamint az aktív keresők képzési szintek szerinti megoszlását* illeti: az elmúlt évtizedre a főiskolai szintű képzés arányának fokozatos növekedése volt jellemző (különösen az esti, a levelező és a távoktatásban). A 2001/02. tanévi adatok szerint az alapképzésben a főiskolai szintű képzésben résztvevők aránya 62,3 százalék volt, a nappali tagozaton 48,2 százalék. Az oklevelet szerzettek között a főiskolai szint aránya a hallgatólétszámhoz képest magasabb: 64,7, a nappali tagozaton 55,8 százalék. A doktori, ill. a mesterképzésben résztvevők aránya az összhallgatólétszámon belül csak 2 százalék volt, a PhD, ill. DLA diplomát szerzetteké pedig 1,4 százalék. (Összehasonlításképpen: a PhD diplomát szerzettek aránya – az oklevelet szerzettek között – Ausztriában 10,3, az Egyesült Királyságban 2,5, Finnországban 5,2, Svájcban 4,7, Svédországban a licentiate fokozatot szerzettekkel együtt 7,1 százalék.) Az aktív keresők között a főiskolai szintű végzettséggel rendelkezők aránya – a munkaerő-felmérés adatai szerint – a 90-es években kismértékben nőtt, az 1992. évi 56,8 százalékról 2001-ben 59,6 százalékra. A hallgatólétszám és az oklevelet szerzettek, valamint a felsőfokú képzettségűek képzési szintek szerinti megoszlásának elemzését nem tudtam elvégezni, mint ahogy a módosított ISCED-nek megfelelő statisztikai adatközlés számos országra vonatkozólag még nem áll rendelkezésre. (Említést érdemel azonban, hogy a „rég” ISCED szerint a rövid idejű felsőfokú képzésben képesítést szerzett aktív keresők aránya a vizsgált 16 ország közül négyben meghaladta az 50, négyben a 40, négyben a 30 százalékot, négyben viszont 30 százalék alatt maradt; hazánkban 2001-ben igen magas, 59,6 százalék volt.)

Foglalkoznunk kell még a *felsőfokú képzettségűek gazdasági ágak szerinti megoszlásával* is. A rendszerváltozás utáni időszakban lényegesen növekedett a terciér szektorban dolgozó felsőfokú végzettségűek száma és aránya, a legnagyobb mértékben a pénzügyi szférában és az üzleti szolgáltatások területén, valamint a kereskedelemben. Ugyanakkor csökkent a feldolgozóiparban, különösen pedig a primer szektorban foglalkoztatottak száma és aránya. (Lásd a 9. táblázatot.) A foglalkoztatottak gazdasági ágak szerinti megoszlását tekintve fő vonásaiban hasonló arányokat láthatunk négy külföldi ország rendelkezésünkre álló adataiból kitűnően is. (Lásd a 10. táblázatot.) Ami az egyes eltéréseket illeti: az egészségügy és a szociális ellátás területén dolgozók magasabb aránya a két északi országban azzal magyarázható, hogy ezekben korábban tértek rá a paramedikális dolgozók felsőfokú képzésére, és jóval szélesebb a social workerek foglalkoztatása. Nem ismerjük viszont Finnország esetében a feldolgozóiparban dolgozók magasabb, míg az oktatás területén foglalkoztatottak alacsonyabb arányának okait.

Végezetül – a nemzetközi összehasonlítás tanulságait is figyelembe véve – a jövő fejlődési irányainak és az oktatáspolitikai feladatainak megjelölése szempontjából lehetségesnek vélem néhány következtetés levonását.

9. TÁBLÁZAT

A felsőfokú képzettségű foglalkoztatottak megoszlása gazdasági ágak szerint (%)

Gazdasági ág	A felsőfokú képzettségű foglalkoztatottak				Változás ¹
	száma	aránya	száma	aránya	
	1990		2001		
Mezőgazdaság	38 137	6,9	15 771	2,4	41,4
Bányászat	5 718	1,0	861	0,1	15,1
Feldolgozóipar	79 283	14,3	72 390	10,9	91,3
Energiatermelés és -szolgáltatás	9 506	1,7	8 772	1,3	92,3
Építőipar	17 557	3,2	17 991	2,7	102,5
Kereskedelem, javítás és karbantartás	36 440	6,6	56 953	8,6	156,3
Vendéglátóipar	7 389	1,3	7 297	1,1	98,8
Közeledés és hírközlés	24 035	4,3	30 888	4,6	128,5
Pénzügyek	7 340	1,3	21 459	3,2	192,4
Ingatlanforgalom, üzleti szolgáltatások	42 058	7,6	81 875	12,3	94,7
Közigazgatás, társadalombiztosítás	59 676	10,8	76 076	11,4	127,5
Oktatás	150 630	27,1	190 468	28,7	126,4
Egészségügy és szociális ellátás	46 511	8,4	51 532	7,8	110,8
Egyéb közösségi, társadalmi és személyi szolgáltatások	30 555	5,5	32 475	4,9	106,3
Összesen	554 835	100,0	664 808	100,0	119,8

1 1990=100.

A 20–24 éves népességhez viszonyított hallgatólétszámot és az oklevelet szerzettek számát tekintve hazánk elérte, ill. megközelítette az európai OECD-országok átlagos szintjét. A felsőfokú képzettségűek arányában természetesen ez csak később fog megmutatkozni. A hallgatólétszám további növelése – a demográfiai csökkenéssel összefüggésben a felsőoktatás rekrutációs bázisának alakulását, a minőségi követelményeket, a prognosztizálható munkaerőpiaci igényeket és a finanszírozási lehetőségeket egyaránt figyelembe véve – nem látszik célszerűnek.

Szükséges viszont a jövőben a rövidebb tanulmányi idejű képzés arányának növelése, egyrészt az államilag finanszírozott képzés létszámkeretének racionális meghatározásával, másrészt a pályaeorientáció, a pályaválasztási tanácsadás hatékonyabbá tételével, valamint a munkaerőpiac igényeit is figyelembe véve az egyes képzési ágak területén tanulmányokat folytatók helyesebb arányának megvalósítása. Ezzel kapcsolatban külön is felhívnam a figyelmet – a pedagógusszükséglet alakulása mellett a minőségi követelményekre is tekintettel – a pedagógusképzés méretei csökkentésének indokoltságára.

Kíváncos lenne továbbá a doktori képzésben részt vevők számának növelése és a képzés színvonalának emelése, valamint a posztgraduális szakirányú továbbképzésnek fokozottabb mértékben az értelmiségi elitképzés szolgálatába állítása.

10. TÁBLÁZAT

A felsőfokú képzettségű foglalkoztatottak megoszlása gazdasági ágak szerint 5 országban (%)

Gazdasági ág	Ausztria 2000	Finnország 1997 ¹	Magyarország 2001 ¹	Németország 2000	Svédország 1999 ²
Mezőgazdaság	0,4	2,5	2,4	1,9	0,7
Bányászat	0,1	↓	0,1	↓	0,1
Feldolgozóipar	9,5	22,6	10,9	19,4	11,3
Energiatermelés és szolgáltatás	0,5	↑	1,3	1,0	0,8
Építőipar	1,0	3,0	2,7	6,5	1,6
Kereskedelem, javítás és karbantartás	6,6	10,2	8,6	8,8	6,3
Vendéglátóipar	1,0	1,2	1,1	↑	0,9
Közlekedés és hírközlés	2,7	4,1	4,6	3,0	3,1
Pénzügyek	3,0	3,5	3,2	3,6	2,6
Ingatlanforgalom, üzleti szolgáltatások	14,6	12,8	12,3	11,4	14,2
Közigazgatás, társadalombiztosítás	7,2	9,1	11,4	11,0	9,1
Oktatás	30,8	14,1	28,7	↓	19,7
Egészségügy és szociális ellátás	14,9	16,9	7,8	33,4	23,3
Egyéb közösségi, társadalmi és személyi szolgáltatások	7,7	↑	4,9	↑	4,4
Egyéb	-	-	-	-	1,9

1 A 15–74 éves foglalkoztatottak adatai.

2 A 20–64 éves foglalkoztatottak adatai.

lábjegyzetekkel lehetne magyarázni a táblázatban az elcsúszott nyilak miatt értelmezhetetlen összevonásokat

Mind az oktatáspolitikai, mind a foglalkoztatáspolitikai szempontjából fontos lenne statisztikai rendszerünk korszerűsítése, egyes hiányosságainak kiküszöbölése. Így szükségesnek tartanám a hallgatólétszám és az oklevelet szerzettek száma esetében a két-szakos képzést illetően a tényleges adatok pontos megállapításának lehetővé tételét és az első diplomát szerzettek számának külön feltüntetését. Javasolnám továbbá, mind a munkaerő-felmérés, mind pedig a következő mikrocenzus során az aktív keresők szakmai csoportok szerinti összetételének vizsgálatát is.

LADÁNYI ANDOR

A statisztikai táblázatok forrásai

Az 1. és 2. táblázat forrása a Statisztikai Tájékoztató. Felsőoktatás c. minisztériumi kiadvány. A még nem publikált 2001/02. tanévi előzetes adatokat az Oktatási Minisztérium Közgazdasági Főosztályának Statisztikai Osztálya bocsátotta rendelkezésemre.

A 3. és 4. táblázat forrása 1949 és 1990 között a népszámlálások megfelelő kötetek, a 2001. évre vonatkozólag A munkaerő-felmérés idősorai 1992–2001. c. KSH-kiadvány.

Az 5. táblázatot általában az egyes országok statisztikai évkönyvei és oktatási statisztikai kiadványai alapján állítottam össze, Írország és Norvégia esetében az *UNESCO Statistical Yearbook 1999.* évi kötetében, Belgium esetében pedig az *Eurostat Yearbook 2001.* évi kötetében közölt adatokat vettem figyelembe. Egyes adatokat kaptam továbbá Ausztria, Németország, Olaszország, Spanyolország, Svédország és Szlovénia statisztikai hivatalaitól is.

A 6. táblázatban az egy főre jutó GDP-re vonatkozó adatok forrása az OECD in Figures 2002. évi füzeté, Bulgária és Szlovénia GNI-adatainak pedig a World Bank adatbázisa. A felsőfokú képzettségű aktív keresőkre vonatkozó adatok fő forrása a Yearbook of Labour Statistics 2001. évi kötete, de kiegészítő adatokat kaptam erre vonatkozólag is az Egyesült Királyság, Hollandia, Németország és Svédország statisztikai hivatalaitól, míg Svájc esetében az OECD Education at a Glance 2001. évi kötetét használtam fel.

A 7. táblázat forrása ugyancsak a Yearbook of Labour Statistics 2001. évi kötete.

A 8. táblázatot az egyes országok évkönyvei, ill. oktatási statisztikai kiadványai alapján állítottam össze, a Magyarországra vonatkozó adatokat az Oktatási Minisztérium Közgazdasági Főosztályának Statisztikai Osztálya bocsátotta rendelkezésemre. Az egyes képzési ágak csoportosítása az 1997-ben módosított ISCED-nek megfelelően történt. E táblázatban az országok betűjelzése azonos a gépkocsik nemzetközi jelzésével.

A 9. táblázat forrása 1990-re a népszámlálás megfelelő kötete, a 2001. évi nem publikált adatokat a KSH Életszínvonal- és Emberi Erőforrás-statisztikai Főosztálya bocsátotta rendelkezésemre. A gazdasági ágak csoportosítása az ISIC-nek felel meg.

A 10. táblázatban a négy külföldi országra vonatkozó adatok Ausztria és Németország esetében a 2000. évi mikrocenzuson, Finnország és Svédország esetében pedig oktatási statisztikai kiadványain alapulnak.

A Központi Statisztikai Hivatal és az Oktatási Minisztérium említett főosztályai, valamint Ausztria, az Egyesült Királyság, Hollandia, Németország, Olaszország, Spanyolország, Svédország és Szlovénia statisztikai hivatalai illetékes munkatársainak a közölt adatokért ezúttal is hálás köszönetemet fejezem ki.